

Etkili Birer Propaganda Aracı Olarak Ermeni Sorunu Karşısında Albayrak ve Hadisat Gazeteleri (1918–1919)

As an Effective Propaganda Argument Against Armenian Question: Albayrak and Hadisat Newspapers (1918–1919)

Funda Selçuk Şirin*

Öz

Osmanlı diplomasisinde Ermeni sorunu ilk kez 1877–1878 Osmanlı Rus savaşı sırasında gündeme geldi. Büyük Ermenistan idealine karşı Erzurum’da Albayrak gazetesi ile İstanbul’da kurulan Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-ı Hukuku Milliye Cemiyeti’nin yayın organı olan Hadisat gazetesi karşı propaganda yaptılar. Ermeni propagandasına karşı Osmanlı halkını bilinçlendirmeye çalıştılar. Makalemizde bu iki gazetenin Ermenilere karşı kamuoyu oluşturma noktasındaki etkisini inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Sorunu, Türk Basını, Vilayât-ı Şarkîye

Abstract

Armenian Question in Ottoman diplomacy came up for the first time during Ottoman-Russian war of 1877-1878. Albayrak newspaper in Erzurum and Hadisat Newspaper as a medium of Committee for The Defence of Rights of Eastern Provinces in İstanbul were spreading propaganda against the Great Idea of Armenians. They tried to make Ottoman's Peoples conscious of against Armenian propaganda. In this article, We will search that these two newspapers effects on manufacturing public opinion against Armenian propaganda.

Key Words: Armenian Question, Turkish Press, Eastern Provinces

Ermeni sorunu, XIX. Yüzyıldan itibaren uluslar arası siyasal bir sorun olarak ilk kez Rusya ve İngiltere tarafından gündeme getirilmeye başlandı. Hem Sanayi hem de Fransız İnkılabı sonunda, Avrupa’nın sosyal, siyasal ve

* A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

ekonomik yapısında ciddi değişikliklerin meydana gelmesi Avrupa devletleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişki açısından da yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. Başta Rusya olmak üzere, İngiltere, Fransa ve İtalya Osmanlı topraklarını paylaşmak, İmparatorluğun zenginliklerinden faydalanmak ve elde edecekleri kazançların devamlılığını sağlamak amacıyla Gayrimüslim Osmanlı tebaasını kullanmaya başladı. Batılı devletler, İmparatorluk üzerindeki amaçlarını elde etmek için Fransız İnkılabı ile gündeme gelen hürriyet, kardeşlik, adalet gibi kavram ve düşüncelerden de fazlasıyla yararlandılar ve Gayrimüslim tebaayı kısırtıp harekete geçirerek onlar üzerinden İmparatorluktaki menfaatlerini koruma imkanını elde ettiler.

Osmanlı diplomasisinde Ermeni sorunu ilk kez 1877–1878 Osmanlı-Rus Harbi sonunda gündeme gelmeye başladı. Bu bağlamda sorunla ilgilenen ilk devlet ise Rusya oldu. Önce 3 Mart 1878’de imzalanan Ayastefanos Antlaşması’nın 16.maddesi, sonra da 13 Temmuz 1878’de imzalanan Berlin Antlaşması’nın 61. maddesinde Vilayât-ı Şarkiye’de Ermeniler lehine ıslahat yapılması istenmekteydi.¹ Aslında ıslahat talebinin arkasındaki temel neden Batılı devletlerin İmparatorluktaki menfaatlerini kaybetmek istememeleriydi. Ermeniler, Ruslar için sıcak denizlere inebilmenin yolu, İngiltere için sömürge yollarının güvenliği, Fransa için ise Akdeniz’in güvenliğinin temini anlamına gelmekteydi. Ancak İngiltere, Berlin Kongresi’nde Rusya’nın Ermenileri kullanarak sıcak denizlere açılma politikasını sömürgelerinin güvenliğini tehdit etmesi nedeniyle engellemek istediğinden Ermeni sorununda daha etkin olmaya başladı. Berlin Kongresi sonunda İngiltere’nin yeni Başbakanı Gladston, yüz yıllık İngiliz politikasını değiştirerek, Osmanlı topraklarının bütünlüğünü korumaktan vazgeçti.²

Rusların Osmanlı-Rus Harbi sonunda işgal ettiği Kars, Ardahan ve Batum’da Ermeni baskı ve zulmüne göz yummasına rağmen Ermeni sorununun yoğun bir şekilde gündeme gelmesi ve hissedilmesi 1880’li yıllarda bağımsız bir Ermenistan’ı amaç edinen Ermeni İhtilal Komitelerinin kurulmasıyla oldu.³ Komitelerin bağımsız bir Ermenistan kurmak amacıyla

¹ Mim Kemal Öke, **Ermeni Meselesi 1919–1923**, İstanbul 1986, s.98, Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul 1987, s. 403; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, Cilt: VIII**, Ankara 1983, s.77; **Türk Tarihinde Ermeniler**, Azmi Süslü, Fahrettin Kırzıoğlu, Refet Yinanç, Yusuf Halaçoğlu, Ankara 1995, s. 92-98; Yavuz Ercan, "*Ermeniler ve Ermeni Sorunu*", **Yeni Türkiye Ermeni Özel Sayısı I, Sayı:37** (Ocak-Şubat 2001), s.44-45.

² Bilal N.Şimşir, **British Documents on Ottoman Armenians (1891–1895)**, Ankara 1989, **Cilt: III** s.95–98.

³ **Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekât-ı İhtilâliyyesi**, Haz. H. Erdoğan Cengiz, Ankara 1983, s. 21-22; Azmi Süslü, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Ankara 1990, s. 50-55; Kamuran Gürün, **Ermeni Dosyası**, Ankara 1983, s.135; Uras, **a.g.e.**, s. 431-442.

Batılı devletlerden de aldıkları destekle başlattıkları faaliyetler ve Batılı devletlerin İmparatorluk üzerindeki yoğun baskısı sonucunda, Ermeniler için Vilayât-ı Şarkîye'de (Vilayât-ı Sitte)⁴ yapılması istenen ıslahatlar, hükümetin 16 Şubat 1914'de imzaladığı bir antlaşma ile kabul edilmek zorunda kaldı. Ancak ıslahatlarla ilgili uygulamaların gündeme gelmesine fırsat kalmadan I. Dünya Savaşı başladı. Savaş yıllarında da Ermenilerin faaliyetlerine devam etmeleri ve ayaklanmaların önüne geçilememesi üzerine hükümet, 27 Mayıs 1915 tarihinde çıkardığı yasa ile Ermenileri başka bölgelere sevk ve iskân etmeye başladı.⁵ Hazırlanan yasa ile hükümet Ermeni isyanlarını önlemek istediği gibi Ermeni çetelerinin Türk birliklerini cephe gerisinde vurmasını da engellemeyi amaçlıyordu. Hükümet, çıkardığı yasa ile Ermeni faaliyetlerinin önüne geçmeye çalışırken, Rusya ise Doğu Anadolu'daki işgal sahasını genişletmekteydi. Erzurum'u ele geçirdikten kısa süre sonra, Muş, Van ve Bitlis'i de işgal eden Rusya, 19 Nisan 1916'da ise önemli bir tarihi liman kenti olan Trabzon'u ele geçirdi. Ancak savaşın sonlarına doğru Bolşevik ihtilalinin patlak vermesiyle Rusya savaştan çekilmek zorunda kaldı ve Osmanlı İmparatorluğu ile 18 Aralık 1917'de Erzincan Mütarekesi'ni imzaladı. Ancak mütareke gereği geri çekilmesi gereken Rus birliklerinin yerine Ermenilerin yerleştirilmesi kısa süre içinde bölgede bir Ermeni milis teşkilatının kurulmasına neden oldu.⁶ Bu gelişme bölgedeki Müslüman Türk halkın Ermenilerin baskı ve katliamına maruz kalmasına zemin hazırladı.⁷ Mütareke sonrasında gelişen bu ortam, İmparatorluk için yeni bir askeri harekâtı zorunlu hale getiriyordu. Nitekim 12 Şubat 1918'de Osmanlı ordusunun ileri harekât sonunda Ruslar geri çekilmek zorunda kaldı ve 3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovsk Antlaşması ile de Kafkasya'da 1877-1878 sınırlarına ulaşılmış olundu. Antlaşma gereği kısa süre içinde Elviye-i Selâse'de yapılan plebisit sonunda da Kars, Ardahan ve Batum yeniden İmparatorluk topraklarına katıldı.⁸ Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması ve 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla İmparatorluk Kafkasya'da 1914 yılı sınırlarına çekilmek zorunda bırakıldı. Mütarekenin imzalanmasından sonra ise Ermeni sorunu açısından yeni bir dönem de başlamış oldu. Artık Bağımsız bir Ermenistan'ın kurulması için hem İtilaf devletleri hem de Ermeni çeteleri için son derece uygun bir ortam

⁴ Bu Vilayetler, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakir, Elazığ ve Sivas'dır. Ali Emiri, **Osmanlı Vilayât-ı Şarkîyesi**, İstanbul 1334, (1918), s.19, Cevat Dursunoğlu, **Milli Mücadele'de Erzurum**, Ankara 1946, s. 168.

⁵ Süslü, s. 111-113.

⁶ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Cilt: I, Ankara 1977, s.104-106.

⁷ BOA, Dosya No: 2876, Gömlek No: 3/-2, BOA, Dosya No: 2364, Gömlek No: 4

⁸ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1990, s.488-494.

gündemdeydi. Nitekim mütareke ile Doğu vilayetlerinde bir Ermeni devletinin kurulması için zemin hazırlanmaktaydı.

İtilâf devletleri, mütarekeden kısa süre sonra Anadolu topraklarında işgale başladı. Özellikle Vilâyât-ı Şarkiye ile Adana, Urfa, Maraş ve Antep'de İtilâf devletlerinin desteğini alan Ermeniler, bölge halkına baskı ve zulme başladı.⁹ Ancak gerek İtilâf devletlerinin haksız işgalleri ve gerekse de Ermenilerin Müslüman halka yaptığı baskı ve zulüm, Türk halkının Anadolu'da şekillenmekte olan Milli Mücadele etrafında toplanmasını ve Ermenilerle mücadele etmesini de sağladı.

Makalemizde Mondros Mütarekesi sonrasında İmparatorluk toprakları üzerinde kurulmak istenen Bağımsız Ermenistan projesi ve bu amacı gerçekleştirmek için Ermenilerin faaliyetleri karşısında önemli birer propaganda aracı olan Hadisat ve Albayrak gazetelerinin gelişmeler karşısındaki tavrı ve değerlendirmeleri incelenecektir.

14 Mart 1913'de yayın hayatına başlayan Albayrak gazetesinin ilk kurucusu Selim (Polat)'tır ve gazetenin bu ilk yıllardaki temel yaklaşımı ise Türkçülüktür.¹⁰ I. Dünya Savaşı yıllarında kapatılan gazetenin yeniden yayın hayatına başlaması geçici Kars Milli Şura Hükümeti tarafından sağlanır. Albayrak gazetesinin bu yıllardaki hem mesul müdürü hem de başyazarı Süleyman Necati (Güneri) Bey'dir. Gazetenin bu tarihten sonraki öncelikli politikası Vilâyât-ı Şarkiye halkını uyarmak, aydınlatmak ve bölgedeki Türk nüfusun çoğunluğu teşkil ettiğini dile getirmektir. Nitekim Albayrak gazetesi, "*Vilâyât-ı Şarkiye Ermenistan Olamaz*" ifadesini her nüshasında sürmanşet yaparak Mondros Mütarekesi ile işgale açılan ve bir Ermenistan kurulması tasarlanan bölgenin haklarını ateşli bir şekilde savunmaya başladı. Gazete aynı zamanda Erzurum'daki Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin de yayın organıdır. Nitekim Albayrak gazetesinin iki önemli ismi Süleyman Necati (Güneri) ve Cevat (Dursunoğlu) Bey'ler Erzurum Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti İdare Heyeti'nde yer almaktaydı.¹¹

Milli Mücadele döneminin Anadolu'daki en etkili propaganda öğelerinden biri olan Albayrak gazetesinin Ermeni sorunuyla ilgili olarak yoğun bir şekilde üzerinde durduğu konulardan biri Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf devletlerinin de desteğini alan Ermenilerin Vilâyât-ı Şarkiye ve Kafkaslarda yaptığı baskı ve katliamlardır.¹² Gazetenin

⁹ Enver Konukçu, *Ermenilerin Yeşilyayla'daki Türk Soykırımı*, Ankara 1990, s. 15–22.

¹⁰ Ömer Sami Çoşar, *Milli Mücadele Basımı*, İstanbul 1964, s.199.

¹¹ Dursun Ali Akbulut, *Albayrak Olayı*, Samsun 2006, s 16–20.

¹² **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**, Dosya No: 2877, Gömlek No: 11; **BOA**, Dosya No: 2877, Gömlek No: 37; **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Dosya No: 277–258.

“*Kafkas Haberleri*”¹³ başlıklı sütununda Kafkaslardaki gelişmelere dair haberlere yer verilirken Ermenilerin bölge halkına yaptığı zulüm hem hükümet hem de İtilaf devletlerine gösterilmek istenir. Albayrak gazetesinin 18 Ağustos 1919 tarihli nüshasındaki “*Ermenilerin Hakkımızda Reva Gördükleri Zulümler Tahkikatından*” başlıklı haberinde ise Ermenilerin Doğu’da Van, Bitlis, Erzurum ve civarında Müslüman Türk halka yaptığı saldırılar üzerinde durularak hükümetin gelişmeler karşısında tepkisiz kalması eleştirilir. Albayrak gazetesinin Ermenilerin Türk halka yaptığı “*haksız ve insanlık dışı*”¹⁴ davranışları ile ilgili haberlerinin temel amacı, yaşananları tüm dünyaya duyurmak ve halkın hem işgaller hem de Ermenilere karşı mücadeleye geçmesini sağlamaktır.

4 Aralık 1918’de İstanbul’da kurulan Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-ı Millîye Cemiyeti’nin¹⁵ resmi yayın organı olarak yayınlanmaya başlanan Hadisat gazetesi de Ermenilerin baskı ve zulümlerini yakından takip ederek protesto eder. 176 sayı yayınlanan gazete, Vilayât-ı Şarkiye’nin haklarını savunmak ve bir kamuoyu oluşturmak amacıyla etkili yayınlar yapar. Hadisat gazetesi, özellikle hem Ermeni hem de Le Progres ve Lyon gibi Fransız gazetelerinde yayınlanan Türklerin Ermenileri katlettiği yönündeki iddialar karşısında son derece tepkilidir. Türk birliklerinin özellikle Kafkasya’dan çekilirken Mütareke hükümlerine aykırı olarak Ermenilere eziyet ettiği yönündeki haberlerin asılsız Ermeni iddiaları olduğunu vurgulayan Hadisat gazetesi, gerçeğin ise tam tersi bir durum arz ettiğini ve hem Kafkasya hem de Vilayât-ı Şarkiye’de şiddet görenlerin Müslüman Türk halk¹⁶ olduğunu vurgular.¹⁷ Bu gerçek karşısında hükümet ve halkın daha dikkatli olması gerektiğini belirten gazete, Vilayât-ı Şarkiye’nin haklarını savunurken Ermeni propagandası karşısında da etkin bir karşı propaganda sürecini başlatır.

Albayrak gazetesinde ise Müştak Sıdkı, Ermeni propagandası nedeniyle yanlış yönlendirmeleri engellemek özellikle de Türklerin Ermenilere katliam yaptığı yönündeki asılsız iddialar karşısında durulması gerektiğini belirterek bu durumun en temel ve büyük bir vazife olduğunu vurgulamaktadır. Ermeni iddialarını sert bir şekilde eleştiren Müştak Sıdkı, “*Cihanın en necip ırkı olan İslam-Türk böyle kahbe ellerle boğulurken, boğulana canı, boğana*

¹³ **Albayrak**, 10 Eylül 1919, s.1; Ayrıca aynı konu ile ilgili olarak 11 Eylül 1919, s.2; 22 Eylül 1919, s.2 nüshaları

¹⁴ **Albayrak**, 11 Eylül 1919, s.2.

¹⁵ **Hadisat**, 4 Aralık 1918, s.1.

¹⁶ **BCA**, Dosya No: 277-255.

¹⁷ **Hadisat**, 6 Şubat 1919, s.2 ve 7 Nisan 1919, s.2

masum diyen Avrupa'nın kör ve namert politikasına"¹⁸ boyun eğilmemesi ve karşı çıkılmasını da istemektedir.

Ermenilerin Adana, Urfa ve Antep'te Türk halka yaptığı baskı ve katliamlar da her iki gazetenin gündemindedir. Özellikle Fransızların bölgeyi İngilizlerden aldıktan sonra Adana, Antep ve Urfa'daki Ermenileri silahlandırmaları ve Ermenilerin Fransız ordusunda görev alarak, Fransız üniforması altında Türk halka yaptığı katliamlara¹⁹ dair eleştirel haberler Albayrak ve Hadisat sütunlarında yer alır.²⁰ Her iki gazetenin de bölgede yaşananlara dair yaklaşımı Vilayât-ı Şarkiye'nin olduğu gibi Adana, Urfa, Maraş, Antep ve Kilis'in de "*Cami'a-i Osmaniyye'den*"²¹ ayrılmak istemediği yönündedir. Ayrıca Albayrak gazetesi "*hürriyetin simgesi olarak görülen Fransızların*"²² yaşananlara göz yummasının anlaşılır bir hareket olmadığı, Türk halka uygulanan katliamlara biran önce son verilmesi ve hükümetin bu bağlamda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerektiğini vurgular. Her iki gazetenin konuya dair makaleleri incelendiğinde Kilikya ve civarındaki Ermeni faaliyetlerine karşı son derece tepkili oldukları ve bölgenin haklarını savunmak amacıyla etkili yayınlar yaptıkları görülür.

Paris Barış Konferansı ve Ermenilerin diplomatik faaliyetleri de Albayrak ve Hadisat gazetesinin üzerinde durduğu ve karşı propaganda geliştirdiği konulardan biridir. I. Dünya Savaşı sonunda başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere İngiltere, Fransa ve İtalya, Paris'te savaş sonrası yeni dünya düzeni için bir araya geldi. Bu yeni dünya düzeni içinde üzerinde en çok durulan ve temel amaç edinilen konu, İmparatorluk topraklarının paylaşılmasıydı. Aslında bu konu Müttefikler arasındaki temel anlaşmazlık sebebiydi ve Paris'teki konferansta problemin çözülmesi düşünülmekteydi. Paris Barış Konferansı'nda görüşmelere, 1919 yılının Ocak ayında başlandı.²³ Ermeniler, konferansa Bogos Nubar'ın başkanı olduğu Avrupa Millî Ermeni Delegasyonu, Taşnak Lideri ve Ermeni Millî Meclisi Başkanı Avedis Aharonyan başkanlığındaki Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu ile din adamlarından oluşan ve başkanlığını da Ermeni Patriği Terziyan'ın yaptığı Din Adamları Delegasyonu'ndan oluşan kalabalık bir

¹⁸ Albayrak, 12 Kasım 1919, s.1.

¹⁹ İzzet Öztoprak, "*Adana ve Çevresinde Müdafaa-ı Hukuk Çalışmaları*", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı: 21, (Kasım 1991), s.119, **BCA**, Dosya No: 94-1, Sayı: 68.

²⁰ Albayrak, 16 Kasım 1919, s.2; 30 Kasım 1919, s.2; 21 Aralık 1919, s.1, **Hadisat** 17 Kasım 1919, s.2,

²¹ Albayrak, 21 Temmuz 1919, s.1; 8 Aralık 1919, s.1, **Hadisat**, 17 Kasım 1919, s.2.

²² Albayrak, 21 Aralık 1919, s.1

²³ Harry N. Howard, "*Paris, San Remo Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları*", Çeviren, Müge Yılmaz, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, Sayı:35, (Ağustos 1970), s.38.

grupla katıldı.²⁴ Ayrıca konferansa katılan Ermeni heyetleri basın yoluyla da propaganda yapabilmek amacıyla, *Ermeni Matbuat Cemiyetini* kurarak, kamuoyu oluşturmak için faaliyete geçti.

Albayrak gazetesi bu tarihlerde Ermeni basınında sıklıkla üzerinde durulan bağımsız Kürdistan projesi kapsamında Paris'te bulunan Kürt temsilcilerle Ermeni temsilcilerin Türk topraklarındaki paylaşımları konusunda anlaştıkları yönündeki haberlerle yakından ilgilenir. Gazetenin "*Şarkî Anadolu'nun İntizârı*" başlıklı makalesinde Ermenilerin bölgedeki Kürt aşiretlerle anlaştıkları yönündeki haberlere karşı, Kürtlerin "*Cami'a-i Osmaniye'den*" ayrılmak gibi bir düşüncelerinin olmadığı vurgulanır. Konferansta gündeme getirilen bu iddialar karşısında güçlü bir propaganda ve protesto sürecine girilmesi gerektiğini belirten gazete, bölgedeki hem Kürt hem de Türk halkın Ermenilerin tehirden önce ve sonra yapmış olduğu zulüm ve şiddeti unutmadığını²⁵ vurgulayarak Ermeni basınına karşı güçlü bir propaganda faaliyetine koyulur.

Hadisat gazetesi ise Paris Barış Konferansı'nın yapılacağına dair haberlerin gündeme gelmesiyle Vilayât-ı Şarkîye'nin hukukunun korunmasını sağlamak amacıyla ciddi bir propaganda faaliyetine başladı. Gazetenin başyazarı Süleyman Nazif'in makaleleri bu propaganda faaliyetinin en etkileyici ve etkin örneklerindedir. Nitekim konferans öncesinde 5 Aralık 1918 tarihli nüshasında yayınlanan "*Can Noktamız*" başlıklı makalesinde Süleyman Nazif, Ermenilerin tarihin hiçbir devrinde Vilayât-ı Şarkîye'de çoğunluk olmadıklarını ve bölgenin Selçuklular zamanından beri Türk olduğunu ve Türk kalması gerektiğini vurgular. Konferansta da bu hususun göz önünde bulundurulması gerektiğini kendilerinin ve Doğu illerinin haklarını korumak amacıyla Kurulan Vilayât-ı Şarkîye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin (V.Ş.M.H.M.C) sonuna kadar bunu savunacağını belirtir.²⁶ Süleyman Nazif, 13 Aralık 1918 tarihli makalesinde ise, yine V.Ş.M.H.M.C'nin faaliyetleri üzerinde durur ve bölge halkının hiçbir devletin onayını beklemeden kendi haklılığını herkese kanıtlayacağını ve Batılı devletlerin de bunu onaylayacağını: "*Biz hakkı Avrupa ve Amerika kapılarında zelilâne dilenmeyeceğiz: açık alın ve vakur-ı itminan ile biz onu istida'a edeceğimiz zaman, Amerika ve Avrupa'nın rical-i zi- insaflı görececek ve tasdik edecektir. Türkün Vilayât-ı Şarkîye'de dahi hakk-ı sarihi vardır.*"²⁷ şeklinde dile getirmektedir. Nitekim Süleyman Nazif

²⁴ Uras, a.g.e., s.656.

²⁵ **Albayrak**, 20 Ocak 1919, s.2.

²⁶ **Hadisat**, 5 Aralık 1918 s.1

²⁷ **Hadisat**, 13 Aralık 1918, s.1

başlattığı propaganda faaliyeti ile konferans öncesinde halk ve hükümet temsilcileri arasında Ermeni faaliyetleri karşısında belli bir hassasiyetin ve tepkinin oluşmasını sağladı. Hadisat gazetesi, konferans başladıktan sonra ise Paris'teki gelişmeler ve Ermenilere verilen ayrıcalıklar karşısında son derece eleştirel yorumlarla gelişmeleri protesto eder. Gazetenin 28 Şubat 1919 tarihli nüshasında bu tepki dile getirilerek “*alem-i İslam'a sulh tohumları*” ekilmediği üzerinde durulur ve böylesi bir yaklaşımın Müslüman Türk halkın Cemiyet-i Akvam'a karşı hissettiği güvenin sarsılmasına neden olduğu vurgulanır. Hem Albayrak hem de Hadisat gazetesi²⁸ konferansa katılacak olan Türk temsilciler heyetinden Vilayât-ı Şarkiye'nin haklılığını ve Türk olduğunu, Türk kalması gerektiğini etkili bir şekilde gündeme getirmelerin istemektedir.

Ermeni sorunu bağlamında hem Albayrak hem de Hadisat gazetelerinin yakından takip ettiği bir diğer gelişme de manda meselesidir. Nitekim Paris Barış Konferansı'nda yeni dünya düzeni çerçevesinde, manda ve himaye sistemi kabul edilmişti.²⁹ Konferansta Ermenistan mandasının gündeme gelmesi ise, İmparatorluk ile yapılacak olan barış antlaşmasına dair meselelerin konuşulduğu toplantılarda A.B.D.'ye Ermenistan mandasını kabul etmesi yönündeki önerinin resmen sunulmasıyla oldu. Kendisine yapılan tekliften sonra A.B.D., konu ile ilgili araştırmalarda bulunmak üzere Anadolu'ya bazı heyetler göndermeye karar verdi.³⁰ A.B.D. Başkanı hem Anadolu'daki durum hakkında daha ayrıntılı bilgi toplamak hem de Ermenilerin nüfus ve sosyo-ekonomik durumlarını tespit etmek amacıyla, King-Crane Komisyonu'nu 1919 yılının yazında Orta Doğu'ya, General J G. Harbord başkanlığındaki diğer bir heyetti de 1919 yılının sonbaharında Anadolu'ya gönderdi.³¹ Her iki heyet ve çalışmaları Albayrak ve Hadisat gazetelerince yakından takip edilmektedir. General J.G. Harbord başkanlığındaki heyetin araştırmalarda bulunacağı şehirlerden birinin Erzurum olması Albayrak gazetesinin heyete olan ilgisini daha da arttırdı. Gazetenin 18 Eylül 1919 tarihli nüshasındaki “*Amerikan Heyeti Memalik-i Osmaniye'de*” başlıklı haberinde, heyetin Anadolu'ya gelişine dair bazı yorumlarda bulunulur. Haberde özellikle Paris Barış Konferansı'nda Ermeni

²⁸ Hadisat, 28 Şubat 1919, s.1; Albayrak, 20 Ocak 1919, s.1

²⁹ Mine Erol, *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi (1919-1920)*, Giresun 1972, s.42-44.

³⁰ Seçil Akgün, “*Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk Ermeni İlişkilerinde Amerikanın Rolü*”, *Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumu ile İlişkileri Sempozyumu* (8–12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara 1985, s.335.

³¹ General Harbord Komisyonu için bkz., Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu*, İstanbul 1981; Oğuz AYTEPE, “*Türk Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Manda Sorunu ve Harbord Misyonu*”, *Prof.Dr. Abdurrahman Çaycıya Armağan*, Ankara 1995, s.63-65.

propagandası sonucu “uydurma” haberlerle Türkler hakkında yanlış kanaatlere varıldığı üzerinde durulur ve Anadolu’da bulunan A.B.D temsilcilerine “*milletin haykıran sesinin ikaz tesiri*” yapacağı ve heyetin doğudaki gezileri sonunda, bölgede yüzyıllardır Türk yaşam ve kültürünün süregeldiğinin anlaşılacağı vurgulanmaktadır. Heyet Erzurum’a gelmeden önce ciddi bir propaganda faaliyetine başlayan Albayrak gazetesi, General Harbord Heyeti’nden beklentisini ise; “*Bu tetkikattan memnunuz. Biz Amerikanın fazıl, insaniyetperver evladından bu hakikatlerin tayin ve tesbit edilmesini ümit ediyoruz*”³² şeklinde dile getirmektedir. 25 Eylül’de Erzurum’a gelen heyetle Süleyman Necati (Güneri) ve Cevat (Dursunoğlu) Beyler ilgilenir. Her iki görevli de heyete, şehrin Türklere ait olduğunu, bölgede Türk nüfusun çoğunluğu oluşturduğunu ve Ermenilerin Türk halka yaptığı baskı ve zulmü göstermeye çalışır. Bugünlerde Albayrak gazetesi ise sütunlarını Ermenilerin 1914 yılı sınırları ötesindeki Türk halka yaptığı zulme ayırmaktadır. Nitekim “*Amerikalıların Nazar-ı Dikkatine*” başlıklı makale ile heyet, bölgede gerçekte yaşananlar hakkında bilgilendirilmek istenmekteydi. Albayrak gazetesi, General Harbord Heyeti’nin tespit ve gözlemlerinin Türklerin haklılığını Ermenilerin ise haksızlığını ortaya koyacağından emindir. “*Beşeriyetin Amerika’dan Bekledikleri*” başlıklı makalede ise daha adil bir yeni dünya düzeni iddiası ile gündeme gelen ve bu vazifeyi üstlenen A.B.D’den tüm dünya gibi Türklerin de “*hissiyat ile değil hak ve adalet ile*”³³ hareket edilerek karar verilmesini istediği vurgulanır.

Manda meselesi Hadisat gazetesinin de gündemindedir. Konu ile ilgili araştırmalarda bulunmak üzere Anadolu’ya çeşitli heyetlerin geleceğine dair haberin duyulması üzerine gazete, Vilâyât-ı Şarkıyye’nin kesinlikle Türk olduğu, Türklerin bölgede çoğunluğu oluşturduğu yönündeki haberlere ağırlık verir.³⁴ Her iki heyetin çalışmalarını yakından takip eden Hadisat gazetesi, tıpkı Albayrak gazetesi gibi heyetlerin araştırmaları sonunda Vilâyât-ı Şarkıyye’nin Türk olduğunun ortaya çıkacağını vurgular. Gazetenin Ermenistan mandası karşısındaki propaganda faaliyeti kapsamındaki temel söylemi ise, manda kapsamındaki bölgede çoğunluğun Türklere olduğu, Amerika’nın Ermenistan mandasını kabul etmesi durumunda büyük bir hata yapacağı ve ekonomik olarak ciddi bir kayba uğrayacağıdır.³⁵

³² Albayrak, 18 Eylül 1919, s.1

³³ Albayrak, 25 Eylül 1919, s.2

³⁴ Hadisat, 4 Haziran 1919, s.1.

³⁵ Hadisat, 10 Haziran 1919, s.1.

Ermeni sorunu bağlamında her iki gazetenin de etkili propaganda yöntemlerinden biri nüfus istatistiklerine yer vermektir. Amerika Başkanı W.Wilson'un hazırladığı 14 maddelik Prensipler özellikle de nüfus çoğunluğu esasına dayanan 12. maddesi, her iki gazetenin de temel propaganda unsurudur. Hem Albayrak hem Hadisat gazeteleri,³⁶ 12.maddenin dikkate alındığı takdirde Türklerin Büyük Ermenistan'ın kurulmasının tasarlandığı bölgede çoğunluğu oluşturduğunun kanıtlanmasına yardımcı olacağı üzerinde durmaktadır.

Hadisat gazetesinin 5 Aralık 1918 tarihli nüshasında ise Vilayât-ı Şarkiye'de Ermenilerin azınlık olduğu ve bu bölgede sadece Ermenilerin değil Hıristiyan nüfus altında Ermeniler gibi azınlık olan Süryani, Keldani ve Nasturilerin de bulunduğu vurgulanır. Aynı gazetenin 5 Nisan 1919 tarihli nüshasında da Büyük Ermenistan içinde yer alan Trabzon vilayetinde de Ermenilerin azınlık durumunda olduğu belirtilir. Hadisat gazetesi, 30 Mayıs 1919 tarihli nüshasındaki “*Kilis İçin Muhtıra*” başlıklı makalede ise Ermenilerin Çukurova ile ilgili taleplerine karşılık, Halep Vilayeti'nin resmî salnamesi ve Fransız Mösyö Kinemen'in 1894 yılında yayınladığı kitabından yapılan alıntılarla Kilis nüfus istatistiklerini yayınlar. Makalenin devamında Kilis halkının yüzde doksanının Türk olduğu, Fransız seyyahın tespitleri ile Kilis'te 73.500 Müslüman, 9.620 Ermeni, 742 Yahudi bulunduğu vurgulanır. 6 Şubat 1919 tarihli Hadisat gazetesinde ise, ilk önce Van ve Bitlis vilayetlerindeki Türk ve Kürt nüfusu üzerinde durularak bu iki vilayete ait nüfus istatistikleri verilir.³⁷ Gazetenin bölge ile ilgili istatistikleri yayınlamaktaki amacı Türklerin haklılığını kanıtlamak ve Ermenilere göre çoğunluğu oluşturduklarını açık bir şekilde ortaya koymaktır. Nitekim istatistikler üzerinden yapılan yayınlar her iki gazetenin de etkili propaganda unsurları arasında yer alır.

Hadisat gazetesinin 5 Nisan 1919 tarihli nüshasındaki “*Nüfus Müdüriyet-i Umumiyesinin Yeni Bir İstatistiki*” başlıklı haberinde de Vilayât-ı Şarkiye'nin nüfus durumu ele alınarak, Büyük Ermenistan sınırları içinde bulunan bazı illere ait nüfus istatistikleri yayınlanır. Bu istatistikler, Erzurum, Adana, Bitlis, Elazığ, Van, Sivas, Diyarbakır, Maraş ve İçel'i kapsamaktadır. Ele alınan bölgede ahalisi bütünüyle Müslüman olan köyler 14.055, ahalisi bütünüyle Ermeni olan köyler 649, ahalisi bütünüyle Rum olan köyler 648 ve ahalisi muhtelif halklardan oluşan köylerin sayısının da

³⁶ **Albayrak**, 9 Kasım 1919, s.1, **Hadisat**, 5 Nisan 1919, s.1

³⁷ Bu istatistiklere göre Van'da 240.623 Kürt, 82.476 Ermeni, 43.106 Nasturi bulunmaktadır. Bitlis Vilayetine ait istatistiklerde de 364.172 Kürt aşireti, 89.298 Ermeni, 4.272 Nasturi olduğu belirtilir. **Hadisat**, 6 Şubat 1919, s.2

1.655 olduğu belirtilir.³⁸ Nüfus istatistikleriyle Vilayât-ı Şarkiye'nin Ermenistan olamayacağını vurgulayan Hadisat gazetesi "Van'da" başlıklı haberinde de, Van'da çoğunluğun Türk ve Kürtlere ait olduğunu belirterek bu iki unsurun da birbirlerinden ayrılmak istemediği üzerinde durur. Haberin devamında, Van'daki Kürt ve Türk halkın birbirlerinden ayrılmak istemediklerini gösteren, Van Müftüsü, Belediye Başkanı ve halktan yaklaşık yüz kadar kişinin imzasını taşıyan bir mektup³⁹ yayımlanır. Görüldüğü gibi Hadisat gazetesi bölge halkının hislerine tercüman olduğu gibi isteklerini de etkili bir propaganda usulüyle gündeme getirir.

Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra başlayan Milli teşkilatlanma da doğal olarak her iki gazetenin gündemindedir. 5 Kasım 1918'de Kars ve havalisinde kurulan Kars İslam Şura'sı⁴⁰ ile 17 Ocak 1919'da bölgedeki tüm grupların birleşmesiyle kurulan Cenûb-ı Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Millîyesi'nin⁴¹ çalışmaları özellikle Albayrak gazetesi tarafından yakından takip edilmektedir.⁴² Gazete özellikle hükümetin kuruluşu ile ilgili olarak "Millî Meclis halklara kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkı tanıyan Wilson Prensiplerine dayanarak, Kafkasya'nun güneybatısında kalan toprakları, buralarda yaşayan halkların meşru mülkü sayar. Buna delil olarak gösterilebilecek tarihi ve tarih öncesi haklar bir yana bu insanlar bu topraklara menfaat bağıyla da bağlıdırlar..."⁴³ şeklindeki yorumuyla Türk halkının ne kadar kararlı olduğunu ve bölgeden vazgeçmek niyetinde olmadığını bu haklılıklarının da her zeminde gündeme getirileceğini vurgular.

Merkezi İstanbul'da bulunan Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum'da açılan şubesi ve çalışmaları ile Erzurum Kongresi⁴⁴ de Erzurum'daki örgütlenmenin yayın organı olan Albayrak gazetesinin etkili propaganda özelliği taşıyan haberleri arasında yer alır. Bu örgütlenme sürecine yönelik olarak gazetenin temel yaklaşımı⁴⁵, bölgedeki

³⁸ Hadisat, 5 Nisan 1919, s.1.

³⁹ Hadisat, 23 Mayıs 1919, s.1.

⁴⁰ Hadisat, 10 Aralık 1918, s.2

⁴¹ Fahrettin Erdoğan, **Türk Elllerinden Hatıralarım**, İstanbul 1954, s.166; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Ender Gökdemir, **Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti**, Ankara 1998, s.35-62; Fahrettin Kırzioğlu, "Cenub-i Garbî Kafkas Cumhuriyeti (Kars Millî-Şûrâ Hükümeti)", **Türk Kültürü Dergisi**, Sayı:72 (Ekim 1968), s.957.

⁴² Albayrak, 10 Ocak 1919, s.1; 15 Ocak 1919, s.1, 20 Ocak 1919, s.1.

⁴³ Albayrak, 18 Ocak 1919, Sayı:58, s.1

⁴⁴ Süleyman Necatî Güneri, **Hâtıra Defteri**, Haz., Ali Birinci, İstanbul 1999, s.30; Dursunoğlu, a.g.e., s.30-31; Fahrettin Kırzioğlu, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Ankara 1993, s.90-102.

⁴⁵ Albayrak, 27 Haziran 1919, s.1; 23 Haziran 1919, s.1.

gelişmelerin en kısa sürede tüm yurda ve dünyaya duyurulması, kongrede Vilayât-ı Şarkiye ile ilgili olarak alınan kararların etkili bir şekilde gündeme getirilerek Vilayât-ı Şarkiye'nin Ermenistan olamayacağını vurgulanmasıdır. Albayrak gazetesinin gerek V.Ş.M.H.M.C.'nin Erzurum Şubesi'nin çabalarıyla düzenlenen Vilayet Kongresi ve gerekse de Erzurum Kongresi ile ilgili haberlerindeki temel vurgusu; bölgenin İmparatorluktan ayrılmak istemediği, Vilayât-ı Şarkiye'de Türklerin çoğunluğu oluşturduğu ve bölgeden asla göç edilmemesi gerektiği noktasında toplanabilir.⁴⁶ Gazete, bölgedeki teşkilatlanmayı o güne kadar yapılan propagandaların ete kemiğe bürümüş şekli olarak değerlendirir ve bölgenin geleceği için çok daha etkili adımların atılacağını vurgular.

Sonuç olarak; tarih çalışmalarının önemli kaynaklarından bir olan basın⁴⁷ üzerinden yaptığımız çalışmamızda Ermeni sorunu karşısında sergiledikleri tavır ve yaptıkları yayınlarla önemli birer karşı propaganda aracı olan Hadisat ve Albayrak gazetelerini ele alarak inceledik. Her iki gazetenin de özellikle Kafkasya ve Vilâyat-ı Şarkiye ile Adana, Urfa, Antep ve Maraş'ta Ermenilerin Türk halkına yaptığı baskı ve katliamlar, Ermenilerin diplomatik faaliyetleri ve Ermenistan mandası kapsamındaki gelişmeleri yakından takip ederek etkili bir karşı propaganda geliştirdiği görülmektedir. Ermenilerin hem basın hem de Paris Barış Konferansı aracılığıyla gündeme getirdikleri Vilayât-ı Şarkiye'de çoğunluğu oluşturdukları, Türklerin Ermenileri katlettiklerine dair propaganda faaliyetleri her iki gazete tarafından dikkatle takip edilen konular arasındadır. Hem Albayrak hem de Hadisat gazetesinin özellikle nüfus istatistiklerini kullanarak Ermeni iddialarının aksine Türklerin Vilayât-ı Şarkiye ile Kilis ve civarında çoğunlukta olduğunu, asıl baskı gören ve katledilenlerin ise Türkler olduğunu etkili bir şekilde vurguladıkları görülür. Her iki gazetenin Ermeni sorunu ile ilgili yayınları; sorun karşısında ciddi bir kamuoyu oluşturulmasının, Ermeni sorununa karşı belli bir ilginin, ortak bir tavır ve bilincin gelişmesinin, halkın yeni bir mücadele sürecine hazırlanmasının sağlanmasında etkili olmuştur. Ayrıca her iki gazetenin konu ile ilgili yayınlarının Ermeni sorununun kaynağı ve tehlikesi hakkında kamuoyunu bilgilendirme noktasında önemli katkıları olduğu gibi özellikle Ermenilerin her alandaki propaganda faaliyetlerine karşı güçlü bir karşı propaganda faaliyeti geliştirerek Vilayât-ı Şarkiye'nin hukukunun savunulmasında da etkili olduğu görülür.

⁴⁶ Albayrak, 27 Haziran 1919, s.1; 18 Ağustos 1919, s.1.

⁴⁷ İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara 1989; Yücel Özkaya, **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın** (1919-1921), Ankara 1989; İsmet Binark, "*Basının İçtimai Önemi ve ilk Gazeteler*", **Önasya, Sayı: 49**, (Eylül 1969) s.4-5.

Kaynakça

- Akbulut, Dursun, **Albayrak Olayı**, Samsun 2006.
- Akgün, Seçil, “*Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türk Ermeni İlişkilerinde Amerikanın Rolü*”, **Tarih Boyunca Türklerin Ermeni Toplumunu İle İlişkileri Sempozyumu** (8-12 Ekim 1984 Erzurum), Ankara 1985.
- Akgün, Seçil, **General Harbord’un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu**, İstanbul 1981.
- Ali Emiri, **Osmanlı Vilayât-ı Şarkiyesi**, İstanbul 1334.
- Aytepe, Oğuz, “*Türk Amerikan İlişkileri Çerçevesinde Manda Sorunu ve Harbord Misyonu*”, **Prof.Dr. Abdurrahman Çaycıya Armağan**, Ankara 1995.
- Binark, İsmet, “*Basının İçtimai Önemi ve ilk Gazeteler*”, **Önasya, Sayı: 49**, (Eylül 1969)
- Çoşar, Ömer Sami, **Milli Mücadele Basını**, İstanbul 1964.
- Dursunoğlu, Cevat, **Milli Mücadele’de Erzurum**, Ankara 1946.
- Ercan, Yavuz, “*Ermeniler ve Ermeni Sorunu*”, **Yeni Türkiye Ermeni Özel Sayısı I, Sayı:37** (Ocak-Şubat 2001)
- Erdoğan, Fahrettin, **Türk Ellerinden Hatıralarım**, İstanbul 1954.
Ermeni Komitelerinin Âmâl ve Harekât-ı İhtilâliyyesi, Yayına Haz. H. Erdoğan Cengiz, Ankara 1983.
- Erol, Mine, **Türkiye’de Amerikan Mandası Meselesi (1919-1920)**, Giresun 1972.
- Gökdemir, Ahmet Ender, **Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti**, Ankara 1998.
- Güneri, Süleyman Necati, **Hatıra Defteri**, Yayına Hazırlayan, Ali Birinci, İstanbul 1999.
- Gürün, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Ankara 1983.
- Howard, Harry N., “*Paris, San Remo Sevr’de Türkiye’yi Yok Etme Planları*”, Çeviren, Müge Yılmaz, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Sayı:35**, (Ağustos 1970)
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, Cilt: VIII**, Ankara 1983.
- Kırzioğlu, Fahrettin, “*Cenub-i Garbî Kafkas Cumhuriyeti (Kars Millî-Şûrâ Hükümeti)*”, **Türk Kültürü Dergisi, Sayı:72** (Ekim 1968)
- Kırzioğlu, Fahrettin, **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, Ankara 1993
- Konukçu, Enver, **Ermenilerin Yeşilyayla’daki Türk Soykırımı**, Ankara 1990.
- Kurat, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1990.
- Öke, Mim. Kemal, **Ermeni Meselesi 1919–1923**, İstanbul 1986.
- Özkaya, Yücel, **Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919–1921)**, Ankara 1989.
- Öztoprak, İzzet, “*Adana ve Çevresinde Müdafaa-ı Hukuk Çalışmaları*”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VIII, Sayı: 21**, (Kasım 1991)
- Öztoprak, İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara 1989.
- Süslü, Azmi, **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı**, Ankara 1990.
- Şimşir, Bilal N, **British Documents on Ottoman Armenians (1891-1895), Cilt:III**, Ankara 1989.
- Tansel, Selahattin, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, Cilt: I**, Ankara 1977.
- Türk Tarihinde Ermeniler**, Haz.,Azmi Süslü, Fahrettin Kırzioğlu, Refet Yinanç, Yusuf Halaçoğlu, Ankara 1995.
- Uras, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul 1987.

